

ศาลาในจังหวัดปัตตานี

อัฐพล คงพัฒน์¹

ความเป็นมา

อดีตกาลมนุษยศาสตร์ถ้าเป็นแหล่งพักพิง มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม สร้างอารยธรรมสืบต่อกันมา แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ ทำให้วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ศิลปกรรมจึงมีความแตกต่างกันออกไปตามลำดับ สำหรับงานทางด้านสถาปัตยกรรมจัดเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่มีการสืบสานเอกลักษณ์เฉพาะตนของแต่ละท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทยได้เป็นอย่างดี

จังหวัดปัตตานีนั้นนับเป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน โดยมีการค้นพบจากเอกสาร หลักฐานต่างๆ มีผู้สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองในอดีต และยังคงปรากฏร่องรอยความเจริญทางการก่อสร้าง เช่น เมืองโบราณยะรัง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ปกครองตำบลยะรัง และตำบลวัด อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ถึงแม้สิ่งก่อสร้างได้ถูกทำลายลงไปบ้าง แต่ยังคงหลงเหลือสภาพให้ศึกษาพอสมควร นอกจากนี้ใกล้ๆ กับสถานที่ดังกล่าว มี

สิ่งปลูกสร้างอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอาคารพื้นฐานของสถาปัตยกรรมไทย สร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมกันใช้ในหมู่ของตน สิ่งปลูกสร้างนี้เรียกว่า "ศาลาหมู่บ้านมาปะ" ซึ่งมีประวัติที่น่าสนใจมาก

ศาลาในหมู่บ้านมาปะ

ถ้าจะกล่าวถึงศาลา ก็คงหมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีหลังคาคลุม มีเสารองรับเครื่องบน มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก สามารถพบเห็นได้ทั่วไป สำหรับในประเทศไทยนั้นมีศาลาอยู่ด้วยกันหลายประเภท เช่น ศาลาดิน ศาลาท่าน้ำ ศาลาราย ศาลาคักบาตร ศาลาการเปรียญ ศาลาประชาคม ศาลากฎเป็นต้น

สำหรับศาลาหมู่บ้านมาปะจัดเป็นประเภทศาลาที่พักคนเดินทางหรือศาลากลางหน หรือศาลาริมทางตามคำเรียกของคนในท้องถิ่น สร้างเมื่อปี พ.ศ.2512 ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลระแว้ง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี บนทางหลวง

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์และศิลปะ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

แผ่นดินหมายเลข 4061 สายยะรัง-มายอ ห่างจากจังหวัดปัตตานีประมาณ 20 กิโลเมตร แต่ถ้าเดินทางมาจากจังหวัดยะลามาอำเภอยะรังรวมระยะทางประมาณ 29 กิโลเมตร เมื่อเข้าเขตอำเภอยะรัง สิ่งแรกที่เห็นสองข้างทางคือบ้านเรือนซึ่งตั้งสลับกับสวนผลไม้ ร้านค้า ตลาดสด สถานีอนามัย และทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน ตำบลต่างๆ เป็นระยะเมื่อถึงอำเภอยะรังจะพบโรงสี บ้านเรือน สุเหร่า มัสยิด จากใจกลางตัวอำเภอแยกไปทางซ้ายมือเป็นถนนสายอำเภอยะรัง-มายอ เดินทางไปประมาณ 3,900 เมตร จะพบป้ายแสดงเขตตำบล ระบุว่าหมู่บ้านมาปะ จากป้ายดังกล่าวตรงไปประมาณ 600 เมตร จะเห็นศาลาหมู่บ้านมาปะตั้งตระหง่านข้างขอบทางด้านซ้ายมือของถนนอย่าง

ชัดเจน จากการสอบถามชาวบ้านข้างเคียงทราบว่าศาลาดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการคมนาคมของชาวบ้านมาปะและบริเวณใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านจาแบปะหรือชาวบ้านตำบลวัด ใช้สำหรับพักคอยรถโดยสารประจำทางเข้าสู่ตัวอำเภอและจังหวัด และเป็นที่พักชั่วคราวของชาวบ้าน ก่อนเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ในกลุ่มเพื่อนฝูง ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม (ละหมาด) เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม รวมทั้งใช้รับประทานอาหารในช่วงเวลากลางวันหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวน ทำนา ฯลฯ

ศาลาริมทาง บ้านจาแบปะ¹ ต.ระแงง อ.ยะรัง จ.ปัตตานี ศาลาแบบนี้จะพบทั่วไปในจังหวัดภาคใต้
ที่หน้าจั่วเป็นลักษณะขนมปังขิงรุ่นหลัง (น. ณ ปากน้ำ, 2535 : 243)

ภาพศาลา ชีตบันติกเมื่อปี พ.ศ.2539

ศาลาหมู่บ้านมาปะในปัจจุบัน

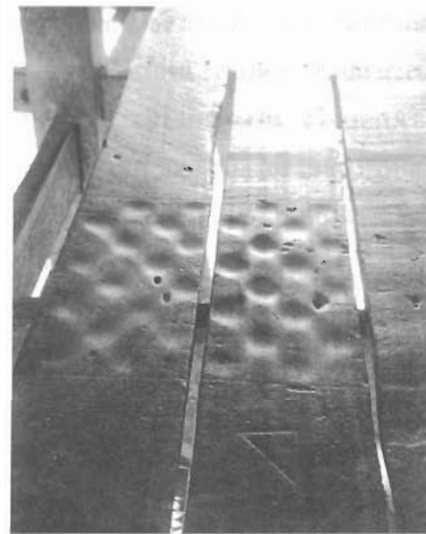
¹ บ้านจาแบปะ ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านมาปะ

การปลูกสร้าง

การปลูกสร้างศาลาหลังนี้ อาศัยความร่วมมือร่วมใจร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน โดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมลูกบ้าน และสมัครพรรคพวกในบริเวณใกล้เคียงมาปรึกษาหารือชี้แจงเหตุผลของการสร้างศาลา

ศาลาหมู่บ้านมาปะปลูกสร้างโดยนายช่างในท้องถิ่นและชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งได้รับการถ่ายทอดฝีมือมาจากบรรพบุรุษและใช้ความสามารถจากประสบการณ์ของตนเอง โดยใช้เวลาหลังจากเสร็จภารกิจต่าง ๆ หรือในเวลาว่าง (ยกเว้นวันศุกร์ ซึ่งชาวมุสลิมจะต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มีสัจยะ) ใช้เวลาในการสร้างประมาณ 1 เดือนจึงแล้วเสร็จ ศาลาหมู่บ้านมาปะมีลักษณะโครงสร้างทั้งส่วนล่างและส่วนบนประกอบด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนใหญ่ มีการกันผาผนังทางด้านทิศตะวันตกเพื่อป้องกันแสงแดดเข้ามากระทบภายในตัวอาคาร เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่าศาลาในจังหวัดปัตตานี หรือศาลาที่ตั้งอยู่ริมทางหลายแห่งนั้นจะมีกีฬาหมากฮอสไทยเป็นที่แพร่หลาย เพราะเล่นง่ายนิยมเล่นฝ่ายละ 1 คน หรือหลายคน โดยจะเล่นกันในช่วงเวลาพักคอยรถโดยสารประจำทางและยามว่าง หลักฐานการเล่นหมากฮอสปรากฏอยู่ที่พื้นของตัวอาคาร แต่บางแห่งนิยมเล่นบนพื้นซีเมนต์ที่ตั้งอยู่บนพื้นดิน มีวิธีการทำง่าย ๆ โดยใช้ของมีคมขีดเส้นลงบนพื้นแผ่นไม้ ให้มีลักษณะเป็นตารางสี่เหลี่ยมจตุรัส แบ่งแต่ละด้านออกเป็น 8 ส่วนเท่ากัน จะได้สี่เหลี่ยมเล็ก ๆ รวม 64 รูป แล้วใช้ฝานักอึดลมก่อนหัน ใบไม้ กิ่งไม้ หรือวัสดุอื่นที่มีอยู่รอบ ๆ บริเวณนั้นมาใช้ประกอบในการเล่น บางแห่งนิยมเล่นกันมากจนพื้นไม้ทะลุ แล้วจึงเปลี่ยนไปเล่นบนแผ่นไม้อื่นต่อไป

เมื่อมีการสร้างศาลาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้มีการฉลองเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เริ่มตั้งแต่ช่วงเวลาเย็นมีการจัดกิจกรรมเช่นกีฬาชนโค บริเวณด้านหน้าของศาลา การแสดงลิละซึ่งเป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวอย่างหนึ่งของไทยมุสลิม ทำนองเดียวกับคาราเต้ ยูโด กังฟู หรือมวยไทย ซึ่งไทยมุสลิมทางภาคใต้เรียกการต่อสู้แบบนี้อีกอย่างหนึ่งว่า "ดีกา" หรือ "บือดีกา" เป็นการต่อสู้ด้วยมือเปล่า เน้นให้เห็นลีลาการเคลื่อนไหวอย่างสง่างาม (ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2529 : 3797-3799) และตอนกลางคืนมีการแสดงหนังตะลุง

ร่องรอยของการเล่นหมากฮอส

"ตัวหนัง" ที่ใช้ในการฉลองศาลา ซึ่งเป็นการแสดงหนังตะลุง เรื่อง "รามเกียรติ์"

เรื่องรามเกียรติ์

โครงสร้างองค์ประกอบของศาลา

การปลูกสร้างศาลาในอดีตส่วนใหญ่นี้ มิได้มีการเขียนแบบใดๆ ไว้ล่วงหน้า ช่างพื้นบ้านจะใช้ประสบการณ์ในการสร้างบ้านเรือนมากำหนดขนาดและรูปแบบศาลา มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

- ฐานเสา, เสา ใช้คอนกรีตสำเร็จรูปรองรับเสาเรือน เพื่อป้องกันการยุบตัวของคอนกรีตอันสืบเนื่องมาจากสภาพของความชื้นและปัจจัยอื่นๆ เสาทำมาจากไม้ค้ำเสาซึ่งทำได้ง่ายในท้องถิ่น มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมขนาด 0.10x0.10 ม. เดิมนั้นชาวบ้านตัดไม้มาซ่อมแซมส่วนต่างๆ ของบ้านเรือนซึ่งชำรุด ภายหลังจึงบริจาคให้กับผู้นำหมู่บ้าน เพื่อนำมาปลูกสร้างศาลาดังกล่าว

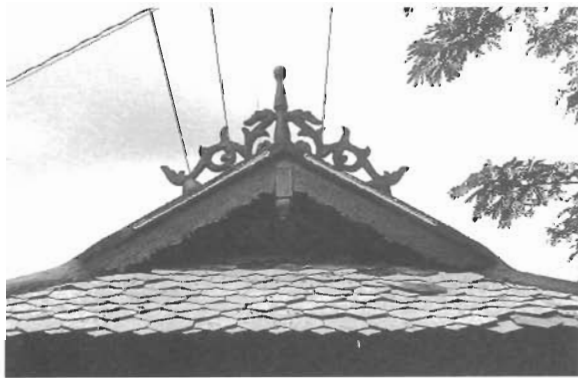
- พื้นอาคารใช้ไม้กระดาน ปูตามแนวยาวของอาคาร เป็นระดับเดียวกันนำมาเสริมแทนพื้นไม้เดิมซึ่งได้ผุพังไปหมดแล้ว ศาลามีความยาวประมาณ 3.5x4 เมตร ซึ่งความยาวขนาดนี้สามารถทำไม้เนื้อแข็งได้ไม่ยากนัก เนื่องจากป่าไม้ในอำเภอยะรังและบริเวณใกล้เคียงยังคงอุดมสมบูรณ์

- หลังคา มีลักษณะแบบจั่วมนิลา ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่าแบบบลานอ ได้รับอิทธิพลมาจากอินโดนีเซีย ซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของฮอลันดา เพราะชาวไทยมุสลิมเรียก

ฮอลันดาว่า "บลานอ" (เขต รัตนจรณะ และคณะ, 2537 : 51)

- ผนังหน้าจั่ว, หน้าจั่ว, ยอดจั่ว มีลักษณะเป็นกระดานไม้ตีทับแนวซ้อนเกล็ดเป็นรูปรีที่มีของดวงอาทิตย์ หน้าจั่วมีลักษณะขนมปังขิงรุ่นหลัง (น. ณ ปากน้ำ, 2535 : 243) มีเสาที่ยอดจั่วเป็นส่วนคกแต่ง ซึ่งภาษาพื้นเมืองเรียกว่า บูะห์มุดง ส่วนลายที่ยอดจั่วนั้นเรียกว่า บาญเยยาโบ คำเรียกชื่อของส่วนต่างๆ อาจจะผิดแผกแตกต่างกันตามภาษาท้องถิ่นนั้นๆ

- บ่อน้ำ, ที่อาบน้ำ ตั้งอยู่ด้านหลังของศาลา มีไว้สำหรับใช้ดื่ม ชำระร่างกายก่อนละหมาด สร้างอยู่กลางแจ้ง มีลักษณะเป็นคอกสี่เหลี่ยม ก่อด้วยอิฐ มีขนาดประมาณ 1.50x1.75x1.15 ม. เทพื้นซีเมนต์ไว้สำหรับอาบน้ำ เว้นทางเดินสำหรับไปตักน้ำจากบ่อเพื่อความสะดวกในการใช้ร่วมกัน

ผนังหน้าจั่วรูปรีที่มีของดวงอาทิตย์

ยอดจั่วซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีรูปแบบเหมือนกับเรือนไทยมุสลิมภาคใต้

การอนุรักษ์และดูแลรักษา

หลังจากที่ปลูกสร้างศาลาเสร็จ มีการซ่อมแซม 3 ครั้งด้วยกันคือ ปี พ.ศ.2527 เปลี่ยนโครงสร้างส่วนล่าง ตั้งแต่พื้นไม้ลงไปจนถึงฐานเสา ส่วนของดินเสาที่อยู่ใต้ดินทำการปรับระดับให้เสมอเท่ากันตลอด ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2532 ได้ซ่อมแซมในส่วนเชิงชาย, เพิ่มเติมนวดลายกระเบื้องที่ลบเลือนและขาดหายไป กระเบื้องนั้นชาวบ้านได้นำมาจากตำบลตะลุโบะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มาเสริมแทน

กระเบื้องเดิมที่แตกหักในบางส่วน โดยสร้างครอบมุมกระเบื้องหลังคาเพื่อป้องกันการรั่วซึมของน้ำฝนที่จะเข้าสู่ตัวอาคาร การซ่อมแซมครั้งที่ 3 ดำเนินการในพ.ศ.2542 โดยปรับปรุงบริเวณรอบศาลาให้สะอาด มีการเปลี่ยนพื้นไม้ใหม่ และเพิ่มเติมลวดลายฉลุไม้บริเวณชายคา ช่างผู้ออกแบบได้รูปแบบมาจากบาหลีเขาเซย์ มีองค์การบริหารส่วนตำบลระแว้งเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ

จากศาลาเพียงหลังเดียวสามารถสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการรู้จักนำทรัพยากรที่มีอยู่ใกล้ตัวมาใช้ประโยชน์ รู้จักการนำไม้เนื้อแข็งซึ่งมีคุณภาพดี หาได้ง่ายในท้องถิ่นมาปลูกสร้างศาลาเพื่อความคงทน ใช้เป็นสาธารณสถานสำหรับชาวบ้าน สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ได้แสดงถึง

ความมีน้ำใจ ความมีจิตใจที่กว้างขวางของผู้สร้าง การเป็นคนใจบุญสุนทาน ความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนไทยในอดีต ซึ่งหาได้ยากในสังคมปัจจุบันที่กำลังก้าวไปตามแนวทางของสังคมตะวันตกมุ่งสู่ความเป็นวัตถุนิยมจนลืมอุดมคติ

เอกสารอ้างอิง

- เขต รัตนจรณะ และคณะ. 2527. เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รายงานผลการวิจัยเบื้องต้นปีที่ 1 : จังหวัดปัตตานี. กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาการพิมพ์.
- _____. 2537. เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : สถาบันศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เจ๊ะเย๊ะ มะदानุ. 2539. ให้อัฒนาศาสตร์ 5 ตุลาคม.
- เชิง กาชอ. 2539. ให้อัฒนาศาสตร์ 29 กันยายน.
- น. ณ ปากน้ำ. 2535. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม เรือนไทย เรือนปั้นหย่า เรือนมะนิลา เรือนขนมปังขิง. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- _____. 2522. พจนานุกรมศิลป. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2559. "สี่ละ", สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9 (หน้า 3797-3799). กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- มะแอ ส่าละ. 2542. ให้อัฒนาศาสตร์ 6 พฤศจิกายน.
- วินัย ลิ่มดำรงศักดิ์. 2533. ทหากออสและทหากออสกล. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.
- วิยะดา ทองมิตร. 2541. สารานุกรมเมืองโบราณ : ศาลา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.